

PRZEGLĄD CZASOPISM

Liturgia Sacra 14 (2008), nr 2, s. 505–519

RIVISTA LITURGICA (2008), NR 1–6

Papież Benedykt XVI w dniu 7 lipca 2007 r. ogłosił list apostolski w formie motu proprio *Summorum Pontificum*, w którym omówił kwestie związane ze sprawowaniem Mszy św. według promulgowanego przez bł. Jana XXIII *Missale Romanum* z 1962 r. Właśnie wspomniane motu proprio stało się inspiracją dla wielu liturgistów do napisania artykułów poświęconych potrydenckiemu mszałowi, które zostały opublikowane w pierwszym zeszycie czasopisma „Rivista Liturgica” z 2008 r., noszącym tytuł *Celebrare con il Messale di san Pio V* („Celebrowanie z Mszału św. Piusa V”).

Enrico Cattaneo w studium pt. *La „Traditio liturgica” nella Chiesa: uno strumento vivo*, s. 19–34 („Tradycja liturgiczna w Kościele: żywe narzędzie”), zwraca uwagę na konieczność odzyskania „teandrycznego” (boskiego i ludzkiego) wymiaru liturgii, który po Soborze Watykańskim II został znacznie osłabiony. Rozwijano bowiem wymiar horyzontalny, zaniedbując wymiar wertykalny liturgicznego kultu. Należałoby więc odzyskać wizję teandryczną liturgii wedle koncepcji patrystycznej, zachowanej zwłaszcza w Kościołach wschodnich. Rzeczywistości wieczne, niebiańskie, boskie, których nie potrafimy uchwycić zmysłami, mogą być przybliżone pośrednio, za pomocą symboli. Kościół pielgrzymujący na ziemi uczestniczy w liturgii razem z Kościołem niebiańskim: aniołowie i święci są obecni podczas każdej liturgii. W tekstach biblijnych są równocześnie stronicie boskie i ludzkie. W celu lepszego przeżywania liturgii należy rozwijać drogę mistagogii, która oznacza wprowadzenie w sposób doświadczalny i mądry w rozpoznanie w znakach

liturgicznych żywej obecności Chrystusa i Jego zbawczego dzieła. Motu proprio Benedykta XVI stanowi z jednej strony swego rodzaju bicz na tych, którzy ulegli wygodnej rutynie, z drugiej zaś jest wyciągnięciem ręki do tych, którzy jeszcze nie zostali dotknięci łaską Soboru.

W studium pt. *La cristianità occidentale tra premesse alla riforma luterana ed ecclesiology pretridentine. Contesto storico*, s. 35–53 („Chrześcijaństwo zachodnie między wprowadzeniem do reformy luterńskiej a eklezjologiami przedtrydencjami. Kontekst historyczny”), Cosimo Semeraro przedstawia sytuację Kościoła przed Reformacją, zwracając szczególną uwagę na przyczyny, jakie doprowadziły do Reformacji protestanckiej. Obala tezę, że powodem zerwania jedności było zepsucie w Kościele i wskazuje na czynniki doktrynalne, polityczne, społeczno-ekonomiczne i kulturalne, w jakich osadzone było chrześcijaństwo od XIV do XVI w. Przytacza wiele znanych w tym okresie postaci, które wywarły znaczny wpływ na negatywny stosunek do Kościoła. Również niejednoznaczne podejście do pojęcia istoty Kościoła wprowadziło dużo zamieszania. W 1519 r. Luter stwierdził, że „w teologii wszystko jest tak pomieszane, że nie ma tu już żadnej pewności”. Niemniej, okres ten charakteryzował się obecnością w Kościele wielu wybitnych świętych.

Mszał jest uważany za znak żywotności Kościoła w czasie. Manlio Sodi koncentruje się w swoim artykule na Mszalach z 1474 i 1570 r. Studium nosi tytuł *Il Missale Romanum tra l'edizione del 1474 e quella del 1962. La «novitas» nella «traditio»*, s. 55–77 („Mszał Rzymski między edycją z 1474 r. i z 1962 r. Nowość w tradycji”). Mszał z 1474 r. miał znaczący wpływ na wydany w 1570 r. Mszał Rzymski. Autor studium przedstawia w ujęciu syntetycznym zawartość Mszалу Kurii Rzymskiej z 1474 r. i zauważa, że cieszył się on licznymi wydaniem oraz stanowił istotne źródło przy opracowywaniu Mszалу Piusa V. Podczas pontyfikatu Jana XXIII opublikowano zmodernizowany Mszał, w którym znalazło się wiele nowych elementów, zwłaszcza we wprowadzeniu, a także znacznie rozwinięto w nim sektor Mszy wotywnych, zaś w dodatku zamieszczono różne błogosławieństwa. Należy jednak podkreślić, że w Mszalach od 1474 r. do 1970 r. dostrzega się z jednej strony kontynuację zawartości księgi, a z drugiej znaczną jej ewolucję.

W roku liturgicznym Kościół celebrował całe misterium Chrystusa, od wcielenia do paruzji. W liturgii rozciąga się ono od Adwentu do uroczystości Chrystusa Króla. Giovanni Di Napoli, bazując na Mszalach wydanych od 1570 do 2002 r., ukazuje w paralelnym zestawieniu różne okresy roku liturgicznego z ich niedzielami i niektórymi obchodami, co pozwala w łatwy sposób dostrzec różnice, jakie nastąpiły na tym polu w ciągu wieków. Jego „nota” nosi tytuł *Il «Proprium de tempore» e l'anno liturgico nel Messale di Pio V*, s. 79–91 („*Proprium de tempore* i rok liturgiczny w Mszale Piusa V”). Tytuł nie odzwierciedla treści artykułu, w którym omawiane są w równej mierze również inne Mszaly.

Jedną z cech istotowo różniących Mszał Piusa V i Mszał Pawła VI jest lekcjonarz. W Mszale z 1570 r. znajduje się on w formularzach mszalnych, zaś po reformie soborowej wydany został w osobnych księgach. Lekcjonarz w Mszale Piusa V stanowi bazę badawczą dla Pietro Sorciego (*Il Lezionario del Messale di Pio V*, s. 92–107), który zauważa, że przejął on niemal w całości perykopy biblijne z Mszału wydanego w 1474 r. W aspekcie biblijnym jawi się on jako ubogi, monotony i niewystarczający dla współczesnych chrześcijan.

Carlo Cibien skupia się na obrzędzie Mszy św. w Mszale z 1570 i 1962 r. Najpierw ukazuje reakcję Kościoła na nadużycia w zakresie celebracji Eucharystii, które wyszczególniono w 1562 r., i podano przy tym, jak należy ją sprawować. Odnośnie do rubryk zawartych w obydwu Mszałach należy stwierdzić, że te z 1962 r. posiadają formę i treść zdecydowanie lepszą. Natomiast nie jest łatwo uwydatnić w tych Mszałach właściwą eklezjologię. Nota nosi tytuł *L'«Ordinarium Missae» del «Missale» di Pio V. Dal modello celebrativo alla mens ecclesiologica*, s. 108–118 („Porządek Mszy w Mszale Piusa V. Od sposobu celebrowania do myśli eklezjologicznej”).

Felice Rainoldi w nocie *La «Missae» in canto alla luce dei libri rituali della riforma tridentina*, s. 119–132 („Msza śpiewana w świetle rytuałów reformy trydenckiej”), wlicza teksty mszalne przeznaczone do śpiewu, wskazując przy tym, kto może je wykonywać. Nawiązuje do Mszału Piusa V i ceremoniału biskupiego z 1600 r. Podkreśla, że Msza św. jest ucztą i chrześcijanie mają prawo, a nawet obowiązek sprawować ją ze śpiewem, który umacnia i podtrzymuje wiarę.

W kolejnej nocie Paolo Tomatis koncentruje się na mszach wotywnych Mszału Piusa V, które są odzwierciedleniem pobożności osobistej i eklezjalnej (*Le messe votive del Messale di Pio V, specchio della «devotio» personale ed ecclesiale*, s. 133–141). Analiza formularzy mszy wotywnych ukazuje ścisły związek wymiaru osobistego z wymiarem społecznym, kosmicznym, mistyczo-sakramentalnym i eklezjalnym.

Maurizio Barba w paralelnym zestawieniu mszy za zmarłych w Mszałach z 1962 i 2002 r. ukazuje, że znaczna część materiału eucharystycznego Mszału z 1962 r. znajduje się w ostatnim wydaniu Mszału Pawła VI. Ponadto ten ostatni Mszał zawiera liczne formularze pierwotnego Kościoła. Barba nadał nocie tytuł *Le «Missae defunctorum» nel Messale Romano del 1962–2002*, s. 142–149.

W krótkiej nocie na temat błogosławieństw w dodatku do Mszału Piusa V (*Le «benedictiones» in appendice al Messale di Pio V*, s. 150–154) Angelo Lameri wskazuje na podobieństwa i różnice tych błogosławieństw w stosunku do błogosławieństw zawartych w posoborowym rytuale *De benedictionibus* z 1985 r. Różnice są widoczne w ich treści i teologii.

Piergiorgio Gianazza poświęca swoje przemyślenia modlitwie za Żydów w liturgii obrządku rzymskiego (*La preghiera per gli ebrei nella liturgia di rito roma-*

no, s. 155–176). Koncentruje się on na starożytnej modlitwie *pro Iudaeis* w liturgii Wielkiego Piątku oraz na różnych prośbach zawartych w jutrzni i nieszporach, które dotyczą np. „ludu przymierza”, „ludu dawnego przymierza”, „ludu Izraela”, „ludu hebrajskiego” itp.

Drugi zeszyt czasopisma nosi tytuł *Tra culto e cultura, per un nuovo umanesimo* („Między kultem a kulturą, ku nowemu humanizmowi”). W pierwszym studium, zatytułowanym *L'ecceologia della «communio». Il metodo teologico e la dottrina dei «loci theologici» di Melchior Cano*, s. 227–252 („Eklezjologia wspólnoty. Metoda teologiczna i doktryna miejsc teologicznych Melchiora Cano”), Max Seckler dokonuje krytycznej oceny dzieła Melchiora Cano *De locis theologicis*, opublikowanego w 1563 r., trzy lata po jego śmierci, którego uważa się za twórcę nowoczesnej doktryny metody teologicznej. Sam Cano uważał swoje dzieło za wprowadzenie do techniki ukazywania teologii. „Miejsca” teologiczne w jego dziele ułożone są według schematu hierarchicznego i obejmują dziesięć punktów. Najwyżej stoi autorytet Pisma Świętego, po nim autorytet przekazywanej ustnie tradycji Chrystusa i apostołów. Na końcu jest autorytet ludzkiej historii (zob. s. 236). Taki układ rodzi kontrowersje i uzasadnioną krytykę precedencji niektórych punktów.

Następny artykuł zeszytu stanowi kontynuację treści zawartych w pierwszym zeszycie, gdyż poświęcony jest liturgii w nurcie tradycji i zawiera refleksje na marginesie motu proprio *Summorum Pontificum* (*La liturgia nel solco della tradizione. Riflessioni in margine al motu proprio «Summorum Pontificum»*, s. 253–272). Cesare Girauda, omawiając wspomniane pismo papieża, poświęca wiele uwagi poszczególnym częściom Mszy św. zawartym w Mszale z 1962 r.

Dla zainteresowanych tematyką potrydenckiego Martyrologium Rzymskiego i pracami nad jego publikacją, która nastąpiła w 1586 r., wartościowym jawi się studium Roberta Fusco pt. *Lo sgradito cammino della storia: Cesare Baronio e la Commissione per la riforma del Martirologio Romano*, s. 273–286 („Nieprzyjemny bieg historii: Cesare Baronio i Komisja do spraw reformy Martyrologium Rzymskiego”). Głównym autorem tego *Martyrologium* był Cesare Baronio (1538–1607), oratorianin, od 1596 r. kardynał i członek Kongregacji Obrzędów. W 1580 r. został powołany do komisji naukowej zaangażowanej w realizację projektu redakcji *Martyrologium Romanum*. Pośród problemów, jakie napotkał Baronio przy redagowaniu księgi, zauważa się małą nieraz wiarygodność źródeł, z których korzystał. Źródła liturgiczne, hagiograficzne, historyczne i archeologiczne były często pozbawione krytycznego spojrzenia i rodziły wątpliwości co do ich autentyczności, a to z kolei nie dawało wystarczających podstaw do zaliczenia niektórych osób do grona świętych. Liczne wątpliwości, które przedostały się do *Martyrologium*, dały powód do krytyki i kontestacji.

Rok poświęcony osobie św. Pawła został „uczczony” przez wydawców czasopisma artykułem Jozefa Haribana, który postrzega Apostoła Narodów jako mistrza

w wierze i wymowie (*Paolo di Tarso: maestro nella fede e nell'eloquenza*, s. 287–296). Jest to opracowanie bazujące w znacznej mierze na tekstach św. Pawła, w których Apostoł jawi się jako doskonały głosiciel Ewangelii na wszystkie czasy i który potrafi odczytywać znaki czasu, i może być inspiratorem w szukaniu nowych metod dla skutecznego przepowiadania. Autor ubolewa, że w niedzielnych homiliach bardzo rzadko czyni się refleksje w oparciu o II czytanie, które najczęściej pochodzi z listów św. Pawła.

Carlo Lorenzo Rossetti pisze o Duchu Świętym w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej w świetle teologii sakramentalnej (*Lo Spirito Santo nei sacramenti dell'iniziazione cristiana. Tesi di teologia sacramentaria*, s. 297–310). W sakramencie chrztu otrzymujemy od Ducha Świętego dar w postaci synostwa Bożego, a w bierzmowaniu — namaszczenie mesjańskie. W Eucharystii Duch Święty prowadzi wierzących do pełnego zjednoczenia z Chrystusem. Dwa pierwsze sakramenty domagają się dopełnienia w Eucharystii, która jest sakramentem miłości, źródłem prawdziwego życia nadprzyrodzonego i szczytem misjonarskiej aktywności.

Niemiecki teolog Karl Rahner w swoich dziełach ukazał nowe spojrzenie na antropologię i teologię sakramentów, co, począwszy od końca lat sześćdziesiątych XX w., po dzień dzisiejszy rodzi u wielu naukowców zakłopotanie i krytykę. Francesco Nasini analizuje krytyczną opinię wyrażoną przez włoskiego teologa i liturgistę Andrea Grillo. Nota nosi tytuł *Karl Rahner e un principio sacramentale «sempre ignorato» e «sempre saputo» dalla teologia. Riflessioni in margine a un recente dibattito*, s. 311–323 („Karl Rahner i zasada sakramentalna «zawsze ignorowana» i «zawsze poznawana» przez teologię. Refleksje na marginesie niedawnej debaty”).

Podczas Soboru Watykańskiego II żywo dyskutowano na temat kierunku, w którym ma być zwrócony kapłan podczas sprawowania liturgii. Inicjatywy propagujące celebrację twarzą do ludu spotkały się z reakcją przeciwną tych, którzy byli zwolennikami zwrócenia się w kierunku wschodnim, a więc tyłem do wiernych. Konstytucja o liturgii nic nie mówi ani o celebracji *versus populum*, ani o budowaniu nowych ołtarzy. Jednakże jeszcze podczas trwania Soboru Rada wykonawcza (*Consilium ad exsequendam*) w instrukcji *Inter oecumenici* zamieściła tekst mówiący o oddzieleniu ołtarza od ściany, aby można było odprawiać przy nim w stronę ludu. To samo zostało powtórzone w *Institutio generalis* Mszału Pawła VI. Powyższej kwestii Rinaldo Falsini poświęca artykuł zatytułowany *Celebrare rivolti al popolo e pregare rivolti al Signore. Sull'orientamento della preghiera*, s. 325–333 („Celebrowanie ze zwróceniem się w stronę ludu i modlitwa ze zwróceniem się ku Panu. Sprawa ukierunkowania modlitwy”).

Kolejne opracowanie dotyczy Mszy św. w języku łacińskim. Ignazio Schinella zauważa, że jest to okazja formacyjna, której nie można utracić (*La Messa in latino: un'occasione formativa da non perdere*, s. 334–346). Język łaciński posiada wartość symboliczną i formacyjną w liturgicznych celebracjach, zwłaszcza w Eu-

charystii. Jego znajomość stanowi element tożsamości i miłości Kościoła łacińskiego, do którego należymy.

Zeszyt kończy krótki szkic autorstwa Adele Colombo poświęcony duchowości teologiczno-liturgicznej benedyktyńskiego opata Salvatore Marsiliego (*La spiritualità teologico-liturgica dell'abate Salvatore Marsili* – „Duchowość teologiczno-liturgiczna w ujęciu o. Salvatore Marsiliego”).

Salvatore Marsili jest znanym włoskim liturgistą, który w latach 1947–1983 był naczelnym redaktorem czasopisma „Rivista Liturgica” i właśnie cały zeszyt czwarty z 2008 r. został poświęcony jego naukowej twórczości, w którym zamieszczono cztery jego publikacje. W studium pt. *Eucaristia, Pasqua di Cristo e della Chiesa*, s. 383–458 („Eucharystia, Pascha Chrystusa i Kościoła”) wyszczególnione zostały następujące kwestie: *Msza jako celebrowanie misterium Paschy; Eucharystia w Kościele pierwotnym; Oblicze Mszy świętej; Msza św. jako Wieczera Pańska, pamiątka i ofiara Kościoła, w której wszyscy wierni są koncelebransami; Msza jako Pascha wyzwolenia i przymierza oraz spełnienie prorockie.*

W nocie *Per una pienezza di vita dell'uomo in Cristo*, s. 459–507 („Ku pełni życia człowieka w Chrystusie”) Marsili koncentruje się na istocie liturgii. Pisze o kulcie, początkach liturgii, jej wzroście i rozwoju, jej relacji do jedności Kościoła, wskazuje na zagrożenia i trudności na polu liturgicznym. Ponadto ukazuje rozwój liturgii od Soboru Trydenckiego do lat po Soborze Watykańskim II. Artykuł kończą refleksje na temat modlitwy.

Trzecia publikacja odnosi się do sakramentalności zbawienia (*Sacramentalità della salvezza*, s. 509–524). Marsili określa sakramenty: jako „znaki–symbole”, przez które dokonuje się zbawienie; jako środki, poprzez które udzielana jest nam łaska Pana; jako dar Boży, który ustanawia komunie przyjaźni między Bogiem a człowiekiem. Obok refleksji teologicznych nad każdym sakramentem są uwydatnione motywy pastoralne i historyczne.

Ostatni artykuł został zatytułowany *Nel cuore della sacramentalità: il Triduo pasquale*, s. 525–540 („W sercu sakramentalności: Triduum paschalne”). Jest to dłuższy komentarz teologiczno-liturgiczny do poszczególnych celebracji Triduum paschalnego. Bazą dla komentarza są przede wszystkim perykopy biblijne. Zeszyt kończy wykaz bibliograficzny publikacji Marsiliego.

Zeszyt obejmuje ponadto literaturę liturgiczną. Jest tu m.in. podany w całości dorobek naukowy prof. José Aldazábal SDB (1933–2006), który zaczął publikować w 1964 r.

W zeszycie piątym jest omówiona liturgia rzymska i jej księgi (*La liturgia di rito romano e i suoi libri*). Studium wprowadzające w problematykę współczesnych ksiąg liturgicznych obrządku rzymskiego prezentuje Manlio Sodi. Przedstawia on listę ksiąg w języku łacińskim wydanych przez Kongregację w latach 1964–2004

oraz listę ksiąg posoborowych w języku włoskim, a także ksiąg „własnych” Konferencji Episkopatu Włoch. Studium nosi tytuł *I libri liturgici «odierni» del rito romano*, s. 817–837.

Antonio Donghi w studium *Il libro liturgico: guida orante per la costruzione evangelica della comunità cristiana*, s. 838–850 („Księga liturgiczna: przewodnik modlitewny ewangelicznego budowania chrześcijańskiej wspólnoty”), snuje refleksje nad *Obrzędami chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, które jako liturgiczna księga są świadectwem wiary, przyjętej i celebrowanej, by nas prowadzić do skutecznego odrodzenia w Chrystusie.

Mario Lessi-Aristo i Giovanna Vitali omawiają kalendarz liturgiczny (*Il Calendario liturgico*, s. 851–864), wydany 21 marca 1969 r. Jest tutaj zastosowana metoda referująca, ubogacona kilkoma interwencjami krytycznymi. W aneksie zamieszczono tabelę świąt ruchomych na lata 2024–2051.

Posoborowe lekcjonarze omawia M. Sodi (*I Lezionari del rito romano*, s. 865–874). Uwydatnia w nich nowe elementy i podkreśla ich rolę w przekazywaniu Bożego słowa. Jest tu mowa o lekcjonarzu niedzielnym, świątecznym, ferialnym, maryjnym, a także o lekcjonarzu dla Mszy z udziałem dzieci oraz lekcjonarzu liturgii godzin.

Swoje uwagi dotyczące Mszału Rzymskiego (*Il Messale Romano*, s. 875–883) prezentuje P. Sorci. Dokonuje on dosyć ogólnej charakterystyki trzech wydań Mszału Pawła VI w języku łacińskim i dwóch wydań w języku włoskim (1973 i 1983). Mszał najbardziej ze wszystkich ksiąg liturgicznych ukazuje wiarę Kościoła i misterium paschalne. Powinien on być natchnieniem i ożywieniem modlitwy osobistej i wspólnotowej Ludu Bożego.

Liturgię godzin (*La Liturgia delle ore*, s. 884–889) omawia M. Barba. Jest to syntetyczne ujęcie znaczenia tej księgi w historii oraz na polu modlitewnym, pomaga ona bowiem zrozumieć sens i wartość chrześcijańskiej modlitwy. Obecnie trwają prace nad piątym tomem brewiarza, w którym znajdują się nowe pierwsze i drugie czytania w godzinie czytań.

Gianni Cavagnoli porusza temat pontyfikatu i ceremoniału biskupów (*Il Pontificale Romano e il Cerimoniale dei vescovi*, s. 890–902). W syntetycznym ujęciu przedstawia obrzędy bierzmowania, święceń, posług, konsekracji dziewic, błogosławieństwa opata, poświęcenia kościoła i ołtarza. Studium charakteryzuje się dużą ilością cytatów wyjętych ze wspomnianych ksiąg liturgicznych.

Podobne w swej formie jest studium A. Lameriego o rzymskich rytuałach (*Il Rituale Romano*, s. 903–912). Autor wskazuje na istotne i specyficzne elementy rytuałów odnoszących się do sakramentów i sakramentaliów. Pośród tych drugich są: pogrzeb chrześcijański, profesja zakonna, błogosławieństwa i egzorcyzmy. Martyrologium Rzymskie (*Il Martirologio Romano*, s. 913–919), wydane w 2001 r., krótko omawia M. Sodi.

W dziale „Horyzonty” znajdują się trzy artykuły. W pierwszym z nich Corrado Maggioni pisze o liturgicznych obrzędach na szczególne okazje (*Riti liturgici per occasioni particolari*, s. 920–926). Przybliży księgi liturgiczne odnoszące się do osoby papieża: pogrzeb, konklawe, inauguracja posługi Piotrowej. Ponadto jest tu nawiązanie do ksiąg wydanych z okazji jubileuszów (1975, 1987–1988, 2000).

Ruggero Dalla Mutta pisze na temat ksiąg liturgicznych własnych Kościoła włoskiego (*I libri liturgici della Chiesa italiana*, s. 927–934), takich jak: *Msza z udziałem dzieci*; *Lekcjonarz dla Mszy z udziałem dzieci* z 1976 r.; *Zbiór modlitw dla modlitwy powszechnej* z 1983 r.; *Modląca się rodzina* z 1994 r.; *Głosimy Twoje zmartwychwstanie* z 2007 r.; *Mszał Rzymski*; *Obrzędy błogostawieństw* i *Obrzędy małżeństwa*.

W ostatnim artykule zeszytu Goffredo Boselli rozważa temat modlitwy jako ofiary (*Sacrificium laudis. La preghiera come sacrificio*, s. 935–955). Podejście do modlitwy jako ofiary zdaje się być zagadnieniem niedostrzegalnym tak w teologii, jak i w duchowości chrześcijańskiej. Autor rozwija podjęty temat w oparciu o perykopy biblijne, teksty patrystyczne, apokryficzne i opracowania współczesnych autorów.

Zeszyt szósty czasopisma z 2008 r. poświęcony jest treściom homiletycznym, co uwidoczniło w jego tytule: *L'omelia tra celebrazione e ministerialità* („Homilia między celebracją i posługiwaniem”). Termin „homilia” wywodzi się od gr. *homilia*, który oznacza rozmowę, konwersację, przepowiadanie, pozostawanie z kimś w zażyłości. Występuje on w Łk 24,14–15 i Dz 20,11; 24,26.

Cesare Giraudo w artykule pt. *Aiutare l'assemblea ad ascoltare la Parola. Natura e finalità dell'omelia liturgica*, s. 981–1000 („Pomaganie wspólnocie w słuchaniu Słowa. Natura i cel homilii liturgicznej”), po krótkim przedstawieniu dokumentów reformy liturgicznej, które nawiązują do homilii, dużo uwagi poświęca Synodowi Biskupów, który odbył się w Watykanie od 5 do 26 października 2008 r., i dotyczył słowa Bożego w życiu i misji Kościoła. Na Synodzie szeroko opracowano materiał biblijno-pastoralny, zaś bardzo skromnie uwypuklono aspekt liturgiczny. Podkreślono, że duchowni powinni przygotować się do przepowiadania przez modlitwę, by móc przemawiać z przekonaniem i pasją. Należy brać pod uwagę czytania i wyjaśnić, co one chcą przekazać jednostce i wspólnocie, która znajduje się w konkretnej sytuacji.

Sobór Watykański II i późniejsze dokumenty ukazały homilię jako część liturgii, zwłaszcza godne uwagi jest tutaj *Wprowadzenie teologiczno-pastoralne* do lekcjonarza mszalnego, w którym zauważono, iż słowo Boże w sprawowaniu liturgii przez Ducha Świętego staje się sakramentem. Moment sakramentalny homilii uwidacznia się między głoszeniem a aktualizacją, o czym pisze M. Sodi w studium *Tra proclamazione e attualizzazione: il momento «sacramentale» dell'omelia*, s. 1001–1014 („Między proklamacją i aktualizacją: element «sakramentalności»

w homilii”). Sakramentalność homilii dobrze obrazuje scena z Emaus, gdzie po przepowiadaniu Chrystus dokonuje łamania chleba. Homilia jest istotnym momentem otwierania oczu i prowadzi sakrament do pełnej realizacji.

Homilia powinna stać się momentem, w którym czyni się odniesienia do różnych fragmentów celebracji, by uwydatnić wypełnienie się jedynego i niepodzielnego planu zbawienia. Każda celebracja jest wydarzeniem komunikatywnym, dokonującym się przez różne formy lingwistyczne: słowa, gesty, obrazy, przedmioty, czas i przestrzeń. W homilii nie wystarczy dostrzegać elementy rytualne obecne w celebracji, ale trzeba je jeszcze rozważyć w kontekście (kultura, moment historyczny, uczestnicy), w jakim jest głoszona. Homilia wyjaśnia jedność misterium, odczytuje lektury synchronicznie i dialektycznie, i przy ich pomocy przybliża inne elementy, które stanowią część celebracji. Powyższe myśli wyrażone zostały przez Gianfranco Venturi w studium *Le letture e gli altri testi in dialettica con l'omelia domenicale*, s. 1015–1028 („Czytania i inne teksty w dialektyce z homilią niedzielą”).

Gianni Cavagnoli w tytule swego studium stawia pytanie: „Czy planować homilię, czy «żeglować na oko»”? (*Progettare l'omelia o «navigare a vista»?*, s. 1029–1042). Odpowiedź na to pytanie znajduje się w liturgii słowa i w dwóch kryteriach fundamentalnych, wedle których zostało ułożone pedagogiczne narzędzie lekcjonarza: „harmonizacja” i „czytanie półciągle”. Te kryteria stanowią również natchnienie dla roku liturgicznego. Podczas sprawowania sakramentów i sakramentaliów w homilii należy ukazywać ich specyficzny wkład w całość zbawienia. Czytanie półciągle sprawia, że możemy ulec stylowi Chrystusa i dać się kształtować przez Ducha Świętego. Można więc żeglować na oko po nieskończonym morzu Bożej łaski.

Carlo Cibien skupia się nad osobą homilety w artykule pt. *L'omileta: tra l'ascolto di Dio e le attese del popolo. Alla ricerca delle basi di questo ministero*, s. 1043–1054 („Homileta: pomiędzy słuchaniem Boga a oczekiwaniami ludu. Ku poszukiwaniu podstaw tej posługi”). Bazę dla jego dociekań stanowią dokumenty Kongregacji ds. Biskupów: dyrektorium *Ecclesiae imago* z 1973 r. i dyrektorium *Apostolorum successores* z 2004 r. Ponadto opiera się on na obrzędach święceń biskupa, prezbiterów i diakonów oraz na *Ogólnym wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego*. Biskup ma obowiązek przemawiać osobiście i często. Jest on powołany, by medytować słowo Boże, czuwać, otaczać troską, przewidywać i upewniać się. Prezbiterzy mają również medytować słowo Pana, głosić je i żyć według jego wskazań. Diakoni mają zwiastować Ewangelię i dawać dobre świadectwo swoim życiem. W homilii nie należy zapominać, że głównym bohaterem jej skuteczności jest Duch Święty, zaś homileta jest tylko skromnym Jego współpracownikiem.

W oparciu o naukowe opracowanie teorii znaczenia i komunikacji przez angielskiego filozofa P. Grice'a, Simona Borello opracowała „notę” pt. *Il principio di cooperazione e l'omelia*, s. 1055–1059 („Zasada współdziałania i homilia”). Rozwa-

za ona homilię pod kątem czterech maksym: ilość, jakość, relacja i okoliczności. Homilia powinna mieć wstęp, rozwinięcie tematu i zakończenie. Te elementy nie mogą być improwizowane. W homilii należy brać pod uwagę czytania, kontekst celebracji, perspektywę chrystologiczną, teksty euchologicjne i kontekst wspólnotowy. Trzeba unikać słów wieloznacznych, nieuporządkowania i rozwlekłości.

Czy homilie mają być na określony temat? (*Omelia a tema?*, s. 1060–1067) — tej kwestii jest poświęcona nota Matiasa Augé. Homilia powinna mieć odniesienie do czytań danej celebracji, a także brać pod uwagę teksty euchologicjne, celebrację roku liturgicznego i wielkie tematy teologiczne.

Giuseppe Piccinno pisze o pomocach, z których można korzystać w czasie przygotowywania homilii. Zalicza do nich komentarze biblijne, opracowania homiletyczne, periodyki, książki i internet. Opracowanie nosi tytuł *Tipologie e uso dei sussidi per l'omelia*, s. 1068–1073 („Typologie i korzystanie z homiletycznych pomocy”).

Temat homilii na dni powszednie i metodologii w różnych lekcjonarzach rozwija Romano Cecolin w nocie *L'Omelia feriale: quale «metodologia» nell'intreccio dei vari Lezionari*, s. 1074–1082. Zauważa on, że w niektórych okresach liturgicznych czyta się każdego roku te same perykopy, co nie ułatwia celebransowi przygotowania homilii, zwłaszcza gdy ma ją głosić przez lata w tej samej wspólnotcie. Istnieje jednak konieczność brania pod uwagę tekstów proponowanych na dany dzień.

Franco Magnani przedstawia propozycje dotyczące miejsca, z którego można głosić homilię, i bierze przy tym pod uwagę czynne uczestnictwo wiernych w celebrowanym misterium (*Il luogo della predicazione omiletica: per una partecipazione attiva al mistero celebrato*, s. 1083–1097). Wylicza tutaj krzesło celebransa, ambonę umieszczoną w prezbiterium lub w nawie kościoła, a także wspomina o spotykanej nieraz praktyce głoszenia jej od ołtarza, co koliduje z liturgicznymi przepisami. Zamieszcza trzy ryciny obrazujące wnętrze kościołów wraz z ich liturgicznymi przedmiotami i miejscami.

W 2002 r. ukazało się trzecie wydanie posoborowego Mszału Rzymskiego, w którym w 2008 r. dokonano licznych zmian, które obowiązują od 1 listopada tegoż roku. Nie jest to czwarte wydanie Mszału, ale tzw. *editio emendata* (wydanie poprawione). Maurizio Barba w *actuositas* podaje na osiemnastu stronicach zestaw poprawek, dodatków i opuszczeń. Jego opracowanie nosi tytuł *L'«Editio typica tertia emendata» del «Missale Romanum»*, s. 1098–1119. Warto zauważyć, że z Mszału usunięto modlitwy eucharystyczne w mszach z udziałem dzieci.

Zeszyt kończą życiorysy dwóch liturgistów zmarłych w 2008 r. Chodzi o liturgistę włoskiego Rinaldo Falsiniego OFM i liturgistę francuskiego Josepha Gelineau SJ.